

УДК 347.764:113

DOI 10.37566/2707-6849-2020-2(31)-9

Надія МІЛОВСЬКА,
*старший науковий співробітник відділу проблем
приватного права
Науково-дослідного інституту приватного права
і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака
Національної академії правових наук України,
доктор юридичних наук, доцент*

РОЛЬ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ У ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ДОГОВІРНИХ ВІДНОСИН ЗІ СТРАХУВАННЯ

Постановка проблеми. Сфера договірних відносин зі страхування, тобто відносин, що виникають між страховиками і страхувальниками в процесі укладення та виконання договорів страхування і страхових зобов'язань щодо захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними та юридичними особами страхових платежів і доходів від розміщення коштів цих фондів, на сьогодні є досить динамічною, у зв'язку з чим надзвичайно важливим є забезпечення їх належного правового регулювання.

Правове регулювання є однією з основоположних категорій правової дійсності, оскільки через регулювання певних явищ проявляється, власне, сутність та соціальне призначення права. Тому не дивно, що дослідження різних аспектів специфіки правового регулювання цивільних правовідносин завжди були предметом особливої уваги вітчизняних та зарубіжних представників науки приватного права. Так, В. Л. Яроцький правове регулювання у приватноправовій сфері характеризує як регламентаційний вплив на особисті немайнові й майнові відносини цілісної системи правових засобів, що забезпечує упорядкованість фактичної поведінки їх учасників [1, с. 20]. Тобто метою правового регулювання є упорядкування суспільних відносин, їх закріплення, визнання й охорона як певного стандарту в законодавстві, що визначає юридично значущу поведінку учасників цих правовідносин та оцінку її з боку держави, суспільства.

Правове регулювання договірних відносин зі страхування здійснюється за допомогою різноманітних правових форм, що відрізняються за рівнем та способом їх закріплення. Відтак, з метою забезпечення стабільності договірних відносин зі страхування, є необхідність дослідження джерел їх правового регулювання та визначення ролі судової практики у регулюванні страхових відносин.

Дослідження з даної тематики. Теоретико-правовий аналіз джерел правового регулювання договірних відносин здійснюється в роботах О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, В. В. Луця, І. І. Зазуляка, О. С. Іоффе, В. П. Мозоліна, Н. Б. Пацурії, О. Є. Харитонова, О. С. Кізлової та інших вчених. Окрім того, теорія права досліджує джерела правового регулювання, проте без зв'язку із договірними відносинами. У цій сфері основу складають роботи таких вчених, як С. В. Бобровник, С. С. Алексеева, Н. Л. Гранта, С. Л. Зівса, В. В. Лазарєва, П. М. Рабіновича, О. Ф. Скакун, В. Н. Хропанюка та ін.

Незважаючи на певні напрацювання у даній сфері, аналіз стану розробки проблеми свідчить про те, що недостатньо дослідженим є питання щодо визначення джерел правового регулювання договірних страхових відносин загалом та ролі судової практики у їх регулюванні зокрема. Зважаючи на це, **метою даної статті є** визначення сутності та значення судової практики у правовому регулюванні договірних відносин зі страхування та формулювання висновків на основі проведеного дослідження.

Виклад матеріалу. При розгляді джерел правового регулювання договірних відносин зі страхування насамперед слід відзначити, що розуміння джерел права залишається предметом дискусії в теорії права та галузевих юридичних науках. Незважаючи на наявні дослідження, основна науково-теоретична проблема полягає в тому, що до цього часу ні в науці, ні в правозастосовчій практиці не досягнуто єдиної думки щодо того, що розуміти під «джерелом права» [2, с. 130]. Це детерміновано наявністю різноманітних концепцій праворозуміння та багатозначністю самого поняття «джерело права». Так, джерело права розглядається в літературі як причини та закономірності утворення або генеза (походження) [3, с. 7; 4, с. 132] як спосіб закріплення та існування норм права або як зовнішня форма об'єктивізації правової норми [5, с. 9]. Джерело права – це заснований на принципі верховенства права легітимний спосіб внутрішньої організації, а також зовнішнього прояву правових норм у легальних і доступних формах, який засвідчує їх державну загальнообов'язковість [6, с. 21; 7, с. 38]. У зв'язку з цим *джерела правового регулювання договірних відносин зі страхування* можна визначити як форми, способи впливу держави та суб'єктів договірних страхових відносин з допомогою певних юридичних засобів на договірні страхові відносини з метою їх впорядкування відповідно до потреб суспільства загалом та конкретних суб'єктів зокрема.

В умовах сьогодення виникла тенденція до розширення переліку тих соціальних регуляторів, які можуть визнаватися джерелами права. Якщо в радянські часи джерела права ототожнювались із системою законодавства, то нині йдеться й про інші джерела, такі як звичай, судова практика, нормативний договір, юридична

доктрина [8]. У теорії права залежно від способу закріплення та існування норм права виділяються такі види джерел права: нормативно-правовий акт; правовий звичай; судовий прецедент; договір; загальні принципи права; правова ідеологія (правосвідомість) [9, с. 184]. Виходячи з цього, у системі джерел правового регулювання безпосередньо договірних відносин зі страхування можна виділити: джерела нормативного (загального) регулювання (нормативно-правовий акт, правовий звичай, судовий прецедент, типовий договір, загальні принципи права) та джерела індивідуального регулювання (конкретний договір страхування, зміст якого становить сукупність умов, визначених на розсуд сторін і погоджених ними). Крім цього, за ознакою державно-владного характеру та належністю до певного виду соціального регулювання, джерелами правового регулювання договірних відносин зі страхування є: а) змістовні, формальні джерела права (інституційні джерела), що збігаються з формою права як способом вираження правил поведінки, які містяться в нормах права (різномірні нормативно-правові акти у сфері страхування); б) сукупність соціальних регуляторів (позаюрідичні джерела), яким притаманне безпосереднє або опосередковане визнання їх державою регуляторами страхових відносин, складовими яких є звичай ділового обороту, норми моралі; в) судова практика, якій притаманне поєднання інституційних, позаюрідичних джерел і договірної саморегуляції, займає особливе місце в системі джерел права, є результатом судового регулювання та впливає на правозастосування.

На сьогодні судова практика не має однозначного визначення як джерела правового регулювання суспільних відносин. На думку М. В. Мазура, поняття «судова практика» в широкому значенні включає: будь-яку діяльність судових органів щодо розгляду та вирішення конкретних справ; соціально-правовий досвід, накопичений у результаті цієї діяльності, а у вузькому значенні позначає: діяльність судових органів щодо здійснення правосуддя; всі результати цієї діяльності; певну частину результатів судової діяльності [10, с. 494].

Варто звернути увагу на те, що поняття «судова практика» та «судовий прецедент» не є тотожними. Щодо існування в Україні судового прецеденту, то можна говорити лише про два випадки. По-перше, відповідно до статей 147, 150 Конституції України та ст. 13 Закону України «Про Конституційний Суд України» Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України і дає офіційне тлумачення Конституції та законів України, ухвалюючи відповідні рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, остаточними й не можуть бути оскаржені. А отже, у разі визнання неконституційними правових актів повністю чи в їх окремих частинах Конституційний Суд України де-факто виконує законодавчу функцію. М. Тесленко зазначає, що правові позиції Конституційний Суд України можуть розглядатися як судові прецеденти, що заповнюють лакуни в законодавстві й формують судову практику застосування чинного законодавства, забезпечуючи її однаковість [11, с. 38]. По-друге, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування

практики Європейського суду з прав людини» установлює обов'язок судів України при розгляді справ застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду з прав людини як джерело права.

У юридичній літературі обговорюється можливість і необхідність прецедентного способу регулювання цивільно-правових відносин. Як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, на сучасному етапі розвитку цивільного права і законодавства України казуальні норми активно використовуються. Проте судові органи формують практику на основі старих законів із минулої економічної системи, в які втиснуто норми про якісно нові відносини [12, с. 137].

Таким чином, особливе місце в системі джерел правового регулювання договірних відносин зі страхування посідають рішення Конституційного Суду України. Функція судів дійсно може бути де в чому схожа на законодавчу, але лише у разі, коли вони усувають прогалини у правовому регулюванні конкретних правовідносин за допомогою використання аналогії права чи закону, а також звичаїв ділового обороту. Водночас практика Європейського суду з прав людини, виступаючи джерелом права в Україні, є ефективним інструментом національного судового тлумачення правових норм та договірних положень.

Щодо роз'яснень Пленуму Верховного Суду України, то вони, на думку М. К. Галлянтича, мають правову силу, стають обов'язковими для виконання усіма учасниками судочинства і є джерелом житлового права [13, с. 54]. На думку ж О. В. Дзери, такі роз'яснення вищих спеціалізованих судових органів є більше підстав розглядати лише як форми тлумачення чинного законодавства, що застосовується судами [14, с. 39-40]. Тобто автор не визнає роз'яснень вищих судових органів джерелом права. С. М. Бервено вважає, що якщо ЦК України визнав джерелом права звичай, то не визнавати джерелом права роз'яснення Пленуму Верховного Суду України нелогічно і юридично некоректно. Більше того, на думку дослідника, контрагенти відповідного договору не позбавлені права передбачити в договорі застереження про вирішення між ними спорів з урахуванням відповідного роз'яснення Верховного Суду України [15, с. 85-86].

Відповідно до чинного законодавства України висновок Верховного Суду України, ухвалений у зв'язку з неоднаковим застосуванням норм права, є обов'язковим не тільки для сторін спору, а й для усіх суб'єктів правозастосування. Так, відповідно до ч. 4 ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України суд при виборі й застосуванні норми права до спірних правовідносин враховує висновки щодо застосування відповідних норм права, викладені в постановах Верховного Суду. Цікавим є також той факт, що на відміну від закону, який може бути об'єктом вивчення та предметом перевірки його відповідності Конституції України, рішення Верховного Суду України не підлягає не лише спростуванню, а й перевірці його на факт того, чи не набувають певні частини змісту регулятивного характеру щодо відносин, яких стосується таке рішення. Чинне законодавство лише допускає випадки, коли суд касаційної інстанції (ст. 403-404 Цивільного процесуального кодексу

України) може відступити від висновку щодо застосування норми права в подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Верховного Суду. Проте у разі відступлення від висновку щодо застосування норми права це не означає, що раніше викладений висновок втрачає свою інтерпретаційно-правову силу.

Діяльність суду щодо доповнення цивільного законодавства найяскравіше проявляється за наявності прогалин у законодавстві. У таких випадках суд, констатуючи відсутність волевиявлення законодавця з даного кола питань, повинен вирішити спір. При цьому він може застосувати норму, що регулює схожі правовідносини (аналогія закону), або виходити з загальних принципів цивільного права (аналогія права). Інколи суд може вдаватися і до такого засобу подолання прогалин, як субсидіарне застосування права (міжгалузева аналогія).

На думку О. С. Кізловой, узагальнення судової практики та керівні роз'яснення Верховного Суду України щодо питань застосування законодавства є його правовою позицією щодо того чи іншого праворозуміння [16, с. 86]. У свою чергу, як зазначає О. Р. Шишка, основна ідея вироблення стандартів у правозастосовчій (правотлумачній) діяльності зводиться до того, що однакові чи подібні справи повинні вирішуватися одноманітно. У цьому сенсі роль висновків повинна полягати лише у встановленні точного значення (змісту) норми права з метою досягнення максимальної одноманітності судової практики, без зміни положень закону. Наведене свідчить, що висновки найвищого суду, які не відповідають букві закону, набувають правотворчого характеру, виступають фактично джерелом регулювання цивільних відносин, а це призводить до необхідності говорити про існування, в такому разі, судового прецеденту [17, с. 218–219]. На думку автора, за наявності суб'єктивних чинників при винесенні рішення Верховним Судом України у конкретній справі висновки щодо застосування норм цивільного права у подібних правовідносинах можуть набувати правотворчого характеру, виступати джерелом цивільного права [17, с. 220].

Отже, роль судової практики в правовому регулюванні цивільно-правових відносин загалом та договірних відносин у сфері страхування зокрема беззаперечна. Судовою практикою виробляється однакове розуміння і застосування страхового законодавства судовими органами. У зв'язку з цим викликає інтерес лист Верховного Суду України «Про судову практику розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування» [18]. Лист містить рекомендації для судових органів щодо численних актуальних і дискусійних питань страхування, зокрема, які стосуються наявності інтересу у збереженні майна, що впливає на дійсність договору майнового страхування; істотних умов договору страхування, його укладення і дійсності; співвідношення договору страхування, заяви на страхування, страхового полісу та правил страхування; відмови у здійсненні страхової виплати; суброгації; пере-страхування тощо.

З метою забезпечення правильного та однакового застосування законодавства при вирішенні спорів відповідної категорії Пленумом Верховного Суду України

було прийнято ряд постанов: «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» від 27 березня 1992 року № 6 [19]; «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди» від 31 березня 1995 року № 4 [20].

Висновки. Отже, правове регулювання договірних відносин зі страхування являє собою державно-владний вплив на такі відносини сукупності юридичних засобів, за допомогою яких конкретні суб'єкти (страховик і страхувальник) впливають на зобов'язальні правовідносини у сфері страхування шляхом встановлення конкретних договірних умов з метою закріплення відносин між ними, з метою їх упорядкування відповідно до потреб суспільства загалом та конкретних суб'єктів зокрема.

Судова практика як джерело правового регулювання договірних відносин у цілому та страхових зокрема посідає важливе місце в соціальному регулюванні, а тому постанови, роз'яснення, правові позиції вищих судових інстанцій повинні знайти належне відображення в системі джерел права України.

Судова практика є результатом судового регулювання та впливає на практику правозастосування, що, своєю чергою, впливає на фактичне формування страхових відносин у суспільстві, і як наслідок, може впливати на зміну страхового законодавства.

Перелік використаних джерел

1. Яроцький В. Л. Характеристика основних стадій механізму цивільно-правового регулювання. *Право України*. 2010. № 12. С. 18–24.
2. Ісмаїлов К. Ю. Конкуренція термінів «джерело права» і «форма права». *Європейські перспективи*. 2011. № 1 (ч. 2). С. 96–103.
3. Алексеев С. С. *Общая теория права: в 2-х т.* Т. II. Москва: Юрид. лит., 1982. 360 с.
4. *Юридичний словник / за ред. Б. М. Бабія, Ф. Г. Бурчака, В. М. Корецького, В. В. Цвєткова*. Київ: Гол. ред. Української Радянської енциклопедії, 1983. 744 с.
5. Грант Н. Л. *Источники права*. Юрист. 1998. № 9. С. 6–12.
6. Яворська О. С. *Договірні зобов'язання про передання майна у власність: цивільно-правові аспекти: монографія*. Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. 384 с.
7. Нерсесянц В. С. Суд не законодательствует и не управляет, а применяет право. *Судебная практика как источник права*. Москва, 1997. С. 34–41.
8. Пархоменко Н. М. *Джерела права: теоретико-методологічні засади: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.01; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України*. Київ, 2009. 32 с.
9. Лазарев В. В., Липень С. В. *Теория государства и права: учебник для вузов*. Москва: Спартак, 2000. 511 с.
10. Мазур М. В. Судова практика як джерело права: проблема визначення поняття. *Форум права*. 2011. № 3. С. 493–497.
11. Тесленко М. Юридична сила і значення правових позицій Конституційного Суду України. *Вісник Конституційного Суду України*. 2003. № 4. С. 36–41.

12. Спасибо-Фатсєва І. В. «Трансцендентна судова мімікрія», або про принципи права, аналогію закону та права у судовій практиці. Вісник Академії правових наук України. 2003. № 4 (35).
13. Галянич М. К. Житлове право України. Київ: Юрінком Інтер, 2007.
14. Цивільне право України: підручник: у 2-х кн. / О. В. Дзера (керівник авт. кол.), Д. В. Боброва, А. С. Довгерт та ін.; за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової. 2-е вид., допов. і перероб. Кн. 1. Київ: Юрінком Інтер, 2005.
15. Бервено С. М. Проблеми договірного права України: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2006.
16. Кізлова О. С. Категорії «судовий прецедент» і «судова практика» в системі джерел цивільного права України. Право і суспільство. 2015. № 6/3. С. 83–88.
17. Шишка О. Р. Висновки Верховного Суду України як джерело цивільного права: деякі проблеми неспівпадіння з концептом ЦК України. Проблеми цивільного права та процесу: тези доп. учасників наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна, Харків, 24 трав. 2019 р. Харків: ХНУВС, 2019.
18. Про судову практику розгляду цивільних справ, що виникають з договорів страхування: лист Верховного Суду України від 19.07.2011 р. Вісник Верховного Суду України. 2011. № 8 (132).
19. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 27 березня 1992 р. № 6. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92> (дата звернення: 01.06.2020).
20. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (дата звернення: 01.06.2020).

References

1. Yarotsky V. L. Characteristics of the main stages of the mechanism of civil law regulation. Law of Ukraine. 2010. № 12. P. 18–24.
2. Ismailov K. Yu. Competition of the terms «source of law» and «form of law». European perspectives. 2011. № 1 (ч.2). P. 96–103.
3. Alekseev S. S. General theory of law: in 2 volumes. V. II. Moscow: Jurid. lit., 1982. 360 p.
4. Law Dictionary / ed. B. N. Babiy, F. G. Burchak, V. M. Koretsky, V. V. Tsvetkova. Kyiv: Ch. ed. Ukrainian Soviet Encyclopedia, 1983. 744 p.
5. Grant N. L. Sources of law. Lawyer. 1998. № 9. P. 6–12.
6. Yavorska O. S. Contractual obligations on the transfer of property into ownership: civil law aspects: a monograph. Ternopil: Textbooks and manuals, 2009. 384 p.
7. Nersesyants V. S. The court does not legislate and does not govern, but applies the law. Judicial practice as a source of law. Moscow, 1997. P. 34–41.
8. Parkhomenko N. M. Sources of law: theoretical and methodological foundations: Author. dis. ... doc. legal sciences: 12.00.01; V. M. Koretsky Institute of State and Law NAS of Ukraine. Kyiv, 2009. 32 p.
9. Lazarev V. V., Lipen S. V. Theory of state and law: a textbook for universities. Moscow: Spartak, 2000. 511 p.
10. Mazur M. V. Judicial practice as a source of law: the problem of definition of a concept. Forum of Law. 2011. № 3. P. 493–497.

11. Teslenko M. *Legal force and significance of the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine*. *Bulletin of the Constitutional Court of Ukraine*. 2003. № 4. P. 36–41.
12. Thank you-Fateeva I. V. «Transcendental judicial mimicry», or about the principles of law, the analogy of law and law in judicial practice. *Bulletin of the Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2003. № 4 (35).
13. Galyantich M. K. *Housing Law of Ukraine*. Kyiv: Yurincom Inter, 2007.
14. *Civil law of Ukraine: textbook: in 2 books / V. Dzera (head of auth. count.), D. V. Bobrova, A. S. Dovgert and others; ed. A. V. Dzera, N. S. Kuznetsova. Second ed., revised. and reslave. Book 1*. Kyiv: Yurincom Inter, 2005.
15. Berveno S. M. *Problems of contract law of Ukraine: monograph*. Kyiv: Yurincom Inter, 2006.
16. Kizlova O. S. *Categories «judicial precedent» and «judicial practice» in the system of sources of civil law of Ukraine*. *Law and Society*. 2015. № 6/3. P. 83–88.
17. Shyshka O. R. *Conclusions of the Supreme Court of Ukraine as a source of civil law: some problems of inconsistency with the concept of the Civil Code of Ukraine. Problems of civil law and process: abstracts add. participants of scientific and practical. conf. blessed memory of O. A. Pushkin, Kharkiv, May 24, 2019. Kharkiv: KhNUiA, 2019.*
18. *Letter of the Supreme Court of Ukraine «On judicial practice in the consideration of civil cases arising from insurance contracts» dated July 19, 2011. Bulletin of the Supreme Court of Ukraine*. 2011. № 8 (132).
19. *The resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine «On the practice of courts reviewing civil cases in claims for damages» dated March 27, 1992 № 6*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92> (Last accessed: 01/06/2020).
20. *The resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine «On judicial practice in cases of compensation for moral (non-property) harm» dated March 31, 1995 № 4*. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95> (Last accessed: 01/06/2020).

МИЛОВСЬКА Н. Роль судової практики у правовому регулюванні договірних відносин зі страхування.

Стаття присвячена визначенню сутності, ролі та значення судової практики у правовому регулюванні договірних відносин зі страхування, встановленню її характерних ознак та співвідношення з іншими джерелами правового регулювання відповідних відносин. Наголошується, що судова практика є результатом судового регулювання, впливає на практику правозастосування, фактичне формування страхових відносин у суспільстві, зміну страхового законодавства та посідає важливе місце в соціальному регулюванні.

Ключові слова: судова практика, правове регулювання, договірні відносини зі страхування, джерела правового регулювання, позаюрідичні джерела, соціальні регулятори.

МИЛОВСКАЯ Н. Роль судебной практики в правовом регулировании договорных отношений по страхованию.

Статья посвящена определению сущности, роли и значения судебной практики в правовом регулировании договорных отношений по страхованию, установлению ее характерных признаков и соотношения с другими источниками правового регулирования соответствующих отношений. Отмечается, что судебная практика является результатом

судебного регулирования, влияет на практику правоприменения, фактическое формирование страховых отношений в обществе, изменение страхового законодательства и занимает важное место в социальном регулировании.

Ключевые слова: судебная практика, правовое регулирование, договорные отношения по страхованию, источники правового регулирования, внеюрисдикционные источники, социальные регуляторы.

Nadiia MILOVSKA. The Role of Judicial Practice in the Legal Regulation of Insurance Contractual Relations.

The article is devoted to determining the concept, role and significance of judicial practice in the legal regulation of insurance contractual relations, the establishment of its characteristic features and its correlation with other sources of legal regulation of the relevant relations. It has been established that the legal regulation of insurance contractual relations represents a state-dominant influence on such relations by a combination of legal means by which specific entities (the insurer and the insured) influence the legal relationship in the insurance industry by establishing specific contractual conditions in order to consolidate relations between them in order to streamline them in accordance with the needs of society as a whole and specific entities in particular.

Legal regulation of insurance contractual relations is carried out using various legal forms that differ in the level and manner of their consolidation. In the system of sources of legal regulation of direct contractual relations on insurance, the following are distinguished: sources of normative (general) regulation (normative legal act, legal custom, judicial precedent, standard contract, general principles of law) and sources of individual regulation (specific insurance contract, the contents of which constitute the totality conditions determined at the discretion of the parties and agreed by them). In addition, on the basis of state-power nature and belonging to a certain type of social regulation, the sources of legal regulation of contractual insurance relations are: a) substantial, formal sources of law (institutional sources), which coincides with the form of law as a way of expressing the rules of conduct that are contained in the rules of law (multilevel regulatory legal acts in the field of insurance); b) the totality of social regulators (extra-legal sources), which are characterized by direct or indirect recognition by their state of regulators of insurance relations, which are constituted by the customs of business turnover, moral standards; c) judicial practice, which is characterized by a combination of institutional, non-legal sources and contractual self-regulation.

It is noted that judicial practice is the result of judicial regulation, affects the practice of law enforcement, the actual formation of insurance relations in society, changes in insurance legislation and occupies an important place in social regulation.

Key words: judicial practice, legal regulation, insurance contractual relations, sources of legal regulation, non-legal sources, social regulators.